

češći biblijski frazemi. U ustrojstvu frazema prevladavaju oni sa strukturom pridjev+imenica ili obrnuto i oni kojima je glavna riječ glagol, potvrđuje se dosta frazema suprotnoga značenja: *noć crna* i *bili dan/danak*, a česte su i frazemske inačice. "Osnovno je obilježje frazeologije u *Svetoj Rožaliji* Antuna Kanižlića: česta uporaba frazema oprečna značenja, česta uporaba frazema iz usmenoga pjesništva, izostanak većega broja razgovornih frazema" (str. 175). Utjecaj frazeologije Gundulićeva *Osmana* na Kanižlićevu *Svetu Rožaliju* potvrđuje i na frazeološkoj razini jasnu vertikalu višestoljetnoga njegovanja hrvatskoga književnoga izraza.

Ovom je knjigom autorica Ljiljana Kolenić pokazala važnu ulogu neštokavaca J. Habledića i I. Belostenca u izgradnji leksika hrvatskoga književnoga jezika štokavske osnove, a analizom je kako leksikografskih

jezikoslovnih tako i književnih djela dokazala leksičke poveznice među trima za normiranje hrvatskoga jezika važnim sastavnicama - piscima Makarskoga primorja, redodržave Bosne Srebrene i Slavonije dajući time znatan doprinos povijesti hrvatskoga književnoga jezika.

I na kraju, ali ne i kao najmanje važno ističem činjenicu da ova knjiga ne donosi samo analizu, već i izuzetno vrijedne dodatke počevši od popisa toponima izdvojenih iz triju slavonskih gramatika, popisa imena iz Lanosovićeve gramatike, izdvajanja nekoliko obrazaca razgovora te frazeoloških rječnika kao dodataka svakoj od rasprava s frazeološkom tematikom koji su na kraju spojeni u svojevrsan čestotni rječnik *Frekventnih frazema u djelima hrvatskih pisaca 18. stoljeća*. Zbog toga držim knjigu *Riječ o riječima* Ljiljane Kolenić i zalogom za buduća istraživanja.

Sanja Bogović

SINTEZA RAZVOJA HRVATSKOGA POMORSKOG NAZIVLJA

Diana Stolac, HRVATSKO POMORSKO NAZIVLJE: BOŽO BABIĆ, NJEGOVI PRETHODNICI I NASTAVLJAČI.

*Rijeka: Izdavački centar, 1998. - 172 str. (Biblioteka Dometi.
Nova serija, velika edicija, knj. 128)*

Monografija dr. sc. Diane Stolac *Hrvatsko pomorsko nazivlje*, s podnaslovom *Božo Babić, njegovi prethodnici i nastavljači*, sintetizira razvoj hrvatskog pomorskog nazivlja, od njegovih začetaka do danas. Iako je u hrvatskom pomorstvu službeni jezik u 19.

stoljeću bio talijanski, počeci usustavljanja hrvatskog pomorskog nazivlja sežu mnogo prije početaka kodifikacije hrvatskoga jezika dvadesetih godina 20. stoljeća. Ni nastavni jezik u pomorskim školama nije bio hrvatski: u Državnoj pomorskoj akademiji u Rijeci

nastava se od 1894. godine odvijala na mađarskome, a u Bakru na talijanskome jeziku. Osjećala se potreba za izobrazbom na području pomorstva na materinskom jeziku, a za to su bili potrebni priručnici na hrvatskom jeziku. Iako je hrvatski jezik postao nastavnim jezikom u pomorskoj školi u Bakru tek nakon prvog svjetskog rata, a u Rijeci još i kasnije, hrvatska pomorska leksikografija nije zaostajala za stranom: prvi je talijanski pomorski rječnik tiskan 1863. godine, a samo sedam godina kasnije prvi hrvatski pomorski rječnik. Hrvatsko pomorsko nazivlje koje se već stoljeće i pol sustavno izgrađuje zaokupljalo je više istraživača, kao što su Blaž Jurišić, Petar Skok, Radovan Vidović i dr. Oni su sa različitih stajališta pristupali toj tematici. Ova knjiga, međutim, predstavlja prvi cjeloviti prikaz pomorske leksikografije i njezina proučavanja.

Knjiga je rezultat autoričina desetogodišnjeg istraživačkog rada kada je, otkrivši leksikografsku građu Bože Babića, započela istraživački projekt koji je rezultirao objavom nekoliko radova s tematikom pomorskog nazivlja i ovom knjigom koja sintetizira povijest pomorskih rječnika, i ujedno dokazuje da je pomorsko nazivlje prisutno od početka hrvatske leksikografije.

U uvodnom dijelu knjige autorica postavlja pitanja na koje će čitatelj u knjizi dobiti odgovore: kojim su se nazivljem hrvatski pomorci služili, zašto se hrvatsko pomorsko nazivlje teško probijalo, što je potaklo hrvatske leksikografe na sakupljanje, obradu i objavljivanje pomorskih naziva, koja su terminološka rješenja ponudili pojedini autori tijekom proteklih stoljeća, tko je Božo Babić autor

prvog tiskanog pomorskog rječnika, ima li on prethodnike, sljedbenike i oponente, kakava je bila rječnička koncepcija pojedinih leksikografa, koliko današnja praksa prihvaća Babićeva terminološka rješenja.

U poglavlju *Počeci stvaranja hrvatskog pomorskog nazivlja* autorica podastire podatke o prisutnosti pomorskih naziva u prvome tiskanome hrvatskom rječniku Fausta Vrančića iz 1595. godine, u kojem nalazi tridesetak natuknica vezanih uz more i brodove. Iz bogate hrvatske leksikografije izdvaja Pavla Rittera Vitezovića, leksikografa s kraja 17. stoljeća, koji je posebnu pozornost posvetio pomorsko-ribarskom nazivlju. I rječnici Jurja Habledića (1670.), Franje Sušnika i Andrije Jambrešića (1742.), Ivana Belostenca (1740.) nastali u 17. i 18. stoljeću u kontinentalnom dijelu Hrvatske bilježe veliki broj pomorskih riječi. Taj dragocjeni podatak potvrđuje postojanje hrvatske kulturne povezanosti unutar politički razjedinjenog prostora.

O sustavnom se radu prikupljanja i bilježenja pomorskih naziva može govoriti tek od sredine devetnaestog stoljeća i to vezano uz reorganizaciju pomorskog školstva. Autorica je stoga jedno poglavlje (*Pomorske škole u 19. stoljeću*) posvetila prikazu povijesti pomorskih škola u Rijeci i Bakru i životopisima pojedinaca zaslužnih za stvaranje pomorskih naziva koji su uglavnom djelovali u tim školama u 19. stoljeću.

U poglavlju *Rukopisni rječnik Jakova Antuna Mikoča* podastiru se podaci o riječkom nastavniku koji je još 1852. pokušao napraviti pomorski rječnik. Mikoč će u povijesti hrvatskog pomorstva

i povijesti jezikoslovlja ostati zabilježen kao autor prvoga rukopisnog hrvatskog pomorskog rječnika.

Glavni je dio knjige, čak pet poglavlja, posvećen Boži Babiću (*Pomorski pisac i leksikograf Božo Babić, Prvi hrvatski tiskani pomorski rječnik, Pomorski putopis, Babićevi specijalni pomorski rječnici, Kruna Babićeva leksikografskog rada*). Božo Babić autor je prvog tiskanog pomorskog rječnika (1870.). Objavio je od 1870. do 1901. godine pet leksikografskih djela: tri opća i dva specijalna pomorska rječnika, i jedan pomorski putopis s mnoštvom leksikografski značajnih bilježaka. Već su raniji izučavatelji ustvrdili da je Babićeva leksikografska koncepcija puristička i nazvali njega i njegove sljedbenike bakarskom školom radikalnog purizma. Autorica potvrđuje to mišljenje i obrazlaže ga vremenskom matricom koju je svojim purističkim nazorima oblikovao Babićev suvremenik, leksikograf Bogoslav Šulek. Istodobno autorica opovrgava neke navode u literaturi o Babiću kao zapisivaču lokalnog (senjskog) pomorskog nazivlja. U svojoj je analizi pokazala značajan raskorak između lokalnih pomorskih izraza i izraza uvrštenih u Babićev Rječnik. Upravo nadteritorijalni karakter zastupljen u Babićevim rječnicima, drži autorica, pokazuje njegovo poimanje književnog jezika.

U naredna dva poglavlja prikazan je leksikografski rad Babićevih nastavljača. U poglavlju *Nacrt rada na pomorskom nazivlju Jurja Carića* prikazan je u leksikografskoj koncepciji najznačajniji Babićev oponent. Juraj Carić, autor prvih stručnih pomorskih udžbenika na

hrvatskom jeziku, temeljio je svoju terminološku koncepciju na prilagodbi uzualnih naziva, najčešće talijanskog podrijetla, nazvanih noštromizmima. U poglavlju pod naslovom *Pomorski rječnik Rudolfa Crnića* prikazan je leksikografski rad njegova nastavljača koji se priklonio Babićevoj koncepciji kada je riječ o pronalaženju hrvatskih naziva za vrste brodova, dijelove broda i brodsku opremu, ali kao radikalni purist nije prihvaćao noštromizme, kao što ih nisu prihvatili ni kasniji sljedbenici bakarske škole radikalnog purizma. Kako je njihovo djelovanje bilo prije svega upućeno na izobrazbu pomoračke struke, njihova su terminološka rješenja uvrštena najprije u udžbenike, a potom i u enciklopedijska izdanja tijekom dvadesetog stoljeća. Takvo obilježje ima prikupljena i pohranjena građa za pomorsku terminologiju s više od četiri i pol tisuća hrvatskih naziva koja je objavljena 1955. godine. Supostojanje dvaju terminoloških sustava tražilo je stanoviti kompromis. Stoga su noviji rječnici prihvatili standardizirane hrvatske likove, ali i noštromizme. Naporednost naziva autorica utvrđuje i u *Pomorskom rječniku* Radovana Vidovića iz 1984. godine, koji objedinjava građu prikupljenu iz rječničkog blaga posljednjih stoljeća, ali i lokalizme zabilježene na terenu.

U poglavlju *Hrvatska pomorska leksikografija 20. stoljeća* analizom novijih leksikografskih izdanja, zamišljenih i osvarenih, kao i neostvarenih projekata Diana Stolac zaokružuje prikaz leksikografskog djelovanja na području pomorskog nazivlja. U tom poglavlju posebnu pomnju obraća *Pomorskoj enciklopediji*

i *Pomorskom leksikonu*, te dvojezičnim pomorskim rječnicima. Što se leksikografske koncepcije istraživanih rječnika tiče autorica zaključuje kako imaju konceptualnu organizaciju koju drži u terminološkim rječnicima prikladnijom od abecedne. Takav je konceptualni pristup usvojen već u 18. stoljeću od rukopisna Patačićeva rječnika i u aneksnim rječnicima u jezičnim priručnicima, ali i u dvama rječnicima Bože Babića.

Knjiga završava zaključkom i popisom literature, a opremljena je i kazalom imena i pojmova, te sažetkom na engleskom jeziku.

Filološka raščlamba koju autorica provodi polazi, kad god je to moguće, od jezikoslovnih načela leksikografa potvrđenih citatima iz predgovora njihovih djela. Leksički primjeri pokazuju modele kojima su se služili pri normiranju pomorskih naziva. Redovito tumači nastanak naziva, tvorbene uzorke, sinonimiju i polisemiju u nazivlju. U analiziranim primjerima utvrđuje umjereni purizam koji se u podmirivanju terminoloških potreba očituje ponajprije u traganju za narodnim riječima, potom u novotvorbi. Kad na tim polazištima leksikografi nisu mogli pronaći zadovoljavajuća rješenja, prihvaćali su posuđenice.

Ova knjiga vrijedan je znanstveni prilog poznavanju razvoja jednoga dijela hrvatskog leksika. Osim što je utvrdila temelje na kojima je nastalo hrvatsko pomorsko nazivlje, knjiga otvara prostor za druga filološka istraživanja. Budući da je autorica citate pisala izvornom grafijom, lako je zaključiti kojim su jezikom i pravopisom ta djela pisana.

Tako je prvi rukopisni, talijansko-hrvatski pomorski rječnik Antuna Mikoča iz 1852. godine pisan ilirskom grafijom na koju između ostalog upućuje tzv. rogato e: *Rječnik rukokretni*. Jezična se norma zacrtana zagrebačkom filološkom školom s vremenom mijenjala. Te su promjene vidljive u ortografskim načelima koje Božo Babić primijenjuje u svom prvom tiskanom rječniku *Morski riečnik* iz 1870. godine: zadržava se morfonološko pravopisno načelo, ali se kontinuanta dugoga jata piše dvoslovom *ie* (*rieč*), a kratkoga *je* (*vjetar*), u genitivu množine imenica više se ne piše *h*, oblikotvorni morfemi u DLI množine su nenovoštokavski (*pod jedri*). Ta je norma u tragovima vidljiva u njegovu najznačajnijem djelu, *Pomorskom rječniku* iz 1901. godine, npr. *rieči*, *uztvrditi*, *častnik*, a na morfološkom planu novoštokavski oblici, npr. u *drugim radnjama* i *potrebama* itd. Iako je Brozov pravopis zasnovan na fonološkom načelu bio služben, primjeri iz Babićeva rječnika s početka 20. stoljeća dokazuju uporabu morfonološkog načela. Iz toga se može zaključiti da su se promjene morfološke norme prihvaćale lakše od pravopisnih. Pomorski se rječnici nastali u drugoj polovici 19. stoljeća pojavljuju u vremenu razvoja novih znanosti, u vremenu kada se kodificiraju norme hrvatskoga jezika i kada hrvatski jezik zauzima mjesto latinskoga, talijanskoga i njemačkoga jezika. Te su činjenice poticale uspostavu stručnog nazivlja u mnogim disciplinama. Spomenimo samo nezaobilazni *Šulekov Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja* iz 1875. godine. No knjige poput ove otkrivaju da je u 19. stoljeću osim Šuleka bilo još do sada

nepoznatih leksikografa zaslužnih za razvoj hrvatskog stručnog nazivlja. Provjerom se starijih rječnika revidiraju spoznaje o nastanku naziva i pomiču granice u starija razdoblja. Tako npr. *Akademijin rječnik* navodi prvu potvrdu riječi *parobrod* u Šulekovu rječniku. Ova nam knjiga otkriva da je ta riječ uvrštena već u Mikočevu rječniku. S druge strane, o Šulekovu se prinosu hrvatskom leksiku uglavnom govori s polazišta njegovih rječnika, ova pak knjiga pokazuje da su tri knjige Šulekove fizike poslužile Boži Babiću pri pisanju *Mladoga mornara*,

dakle posredno pri normiranju pomorskog nazivlja. Sve to dokazuje da je za spoznavanje razvoja hrvatskog leksika potrebno poznavanje starijih rječnika. Ova knjiga pokazuje kako se može istraživati povijest drugih terminoloških sustava.

Osim toga, ova knjiga doprinosi tome da se od zaborava otrgnu nazivi vezani uz jedranje i načine plovidbe koje su suvremeni tehnički napredak brodogradnje i novi način prijevoza smjestili u povijest.

Marija Turk

PRVI SLAVONSKI PRAVOPIS

Antun Mandić, UPUTJENJE K' SLAVONSKOMU PRAVOPISANJU ZA POTREBU NARODNIEH UCSIONICAH U KRALJESTVU SLAVONIE 1779.,

(pretisak), pogovor Ana Pintarić, Matica hrvatska Osijek, Osijek, 1998.

Drugu je polovicu 18. stoljeća u povijesti hrvatskoga jezika obilježila i živa djelatnost slavonskih jezikoslovaca. Njihova je djelatnost bila odraz općih težnji za standardizacijom književnoga jezika i za pojednostavljenjem i unifikacijom grafije i pravopisa. Tako su u tome razdoblju slavonski jezikoslovci objavili čak tri gramatike (Blaž Tadijanović: *Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik*, 1761.; Matija Antun Reljković: *Nova slavonska i nimačka gramatika*, 1767.; Marijan Lanosović: *Neue Einleitung zur slavischen Sprache*, 1778.), a aktivno su sudjelovali i u

rješavanju pravopisnih i grafijskih problema.

Poznata je činjenica da je grafijska situacija u Hrvatskoj u to vrijeme bila vrlo složena. Pismena je komunikacija među tradicionalnim hrvatskim pokrajinama bila otežana zbog međusobno neujednačenih grafijskih sustava. Koncem 18. stoljeća sve je raširenije mišljenje da je od nekoliko postojećih grafijskih sustava najpogodniji upravo slavonski kao svojevrsan prijelaz između sjevernoga i južnoga grafijskoga tipa. Potvrđuje to i rad jezične komisije koju je 1783. godine sazvao car Josip II. kako bi pojednostavila i unificirala pravopis, a